

ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՀԱՅ ԱՐՎԵՍՏԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹՅՅԻՆ ԿԱՅՔԵՐՈՒՄ. ՓՈԽԱԿԵՐՊՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ

ԴԱՎԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները էապես ազդել և ազդում են հասարակության, նրա ինստիտուտների գործունեության ու կառուցվածքի վրա: Այս տեղաշարժերից անմասն չեն նաև մշակութային գործընթացները, որոնց ներսում կատարվող փոխակերպումները երբեմն աննկատ, երբեմն ակնհայտորեն նոր երանգներ են հաղորդում հանրային մշակութային արժեհամակարգին¹:

Հոդվածի նպատակը վիրտուալ տարածքում, ավելի կոնկրետ՝ հայաստանյան մշակութային կայքերում հայ արվեստի նորոյա փոխակերպումների ուսումնասիրությունն է, դրանց հիմնական միտումների վերհանումը: Մեր տեսադաշտում են եղել մշակութային մի շարք կայքեր², որոնց հետազոտությունը հնարավորություն է տալիս նկատելու այդ փոխակերպումները:

1. Հայ արվեստը գլոբալացման համատեքստում

Արվեստում տեղի ունեցող վիզուալ (տեսողական) փոխակերպումները 20-րդ դարում հանգեցրին «Էկրանային մշակույթի» (կինո, հեռուստատեսություն) ստեղծմանը: Վերջինիս բերած փոփոխությունների մեջ կարևորներից մեկը արվեստի արժեհամակարգում **մշակութային երկկիստության** ընդլայնումն էր: Այդ երկկիստությունը համացանցի շնորհիվ բուռն զարգացում ապրեց 21-րդ դարասկզբին³:

«Համացանց» և «գլոբալացում» եզրույթները մեր օրերում հաճախ են քննարկվում նույն համատեքստում: Նշվում են մտահոգություններ,

¹ Տե՛ս **Манович Л.** Язык новых медиа, М., 2018, **Раш М.** Новые медиа в искусстве, <https://knizhnik.org/majkl-rash/novye-media-v-iskusstve> **Умберто Эко**, Культура не находится в кризисе; она сама - постоянный кризис, <https://inosmi.ru/world/20160222/209379533.html> **Копалкина Т. Г., Лученко К. В., Новикова А. А., Санданов А. Б., Шерстобоева Е. А.** Культура в интернете. Интернет-культура <https://publications.hse.ru/chapters/61232264> и др.:

² Տե՛ս մասնավորապես «azg.am» էլեկտրոնային կայքի «Ազգ-Մշակույթ» հավելվածը, «Բուն.TV» անցանց հեռուստաընկերությունը, «magaghat.am», «cultural.am», «granish.am», «gallery.am», «naregatsi.am» և այլ կայքեր:

³ Տե՛ս **Липатова М. Е., Богатырева А. А.** Актуализация межкультурного диалога в современном интернет-пространстве, Вестник РУДН, 2016, том 16, № 1, с. 72-84. **Дорошук Е. С.** Социальные медиа как инструмент диалога культур <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-media-kak-instrument-dialoga-kultur>

որ հայ արվեստը գլոբալացման ու համացանցի ազդեցությամբ կորցրել է դիմադրողականությունը, մեդիադաշտն առավելապես նպաստում է զանգվածային արվեստի տարածմանը, ապագային տարրերի առատությունն արդեն իսկ վտանգ է ներկայացնում և այլն: «Կար ժամանակ,-գրում է «Ազգ-Մշակույթի» թղթակիցը,- որ մեր գրականությունն ու արվեստը տառապում էին դրականության հիվանդությամբ. հերոսները, ունենալով մանր կենցաղային ու վարքագծային թերություններ, հիմնականում մարքսիզմի անմնացորդ նվիրյալներ էին:...[...]

Հիմա մենք ընկել ենք հակառակ ծայրահեղության մեջ՝ իշխում է բացասականը: Առաջ հակադրումը նվազ դրականի և խիստ դրականի միջև էր, հիմա՝ նվազ բացասականի և խիստ բացասականի միջև: Երկու դեպքում էլ տուժում են էսթետիկայի օրենքները»⁴:

Մտահոգությունները լուրջ են. այս փոխակերպումներին դիմակայելը քիչ թե շատ հնարավոր է պետականորեն մշակված գաղափարախոսական համակարգի առկայության դեպքում: Նման համակարգ, ցավոք, մենք չունենք, և մեր հույսն առայժմ ազգային գենոֆոնդում դեռևս գործուն դեր ունեցող արքետիպերի կայունությունն է:

Մրա հետ մեկտեղ առկա է փոխակերպման մեկ այլ ուղղություն, որը համացանցի դարաշրջանում կարելի է ձևակերպել որպես **ազգային արվեստի գլոբալացման միտում**: Երևույթը նկատելի է նաև հայկական վիրտուալ տարածքում, որի վկայությունը հայաստանյան մշակութային կայքերն են: Մասնավորապես՝

ա) Այդ կայքերը ներկայանում են **առնվազն երեք լեզուներով**⁵, նաև սոցցանցերի միջոցով՝ ունենալով ընթերցողական մեծ լսարանի հնարավորություն:

բ) Հայաստանում նույն օրը տեղի ունեցող մշակութային իրադարձությունները վայրկյաններ անց հասնում են **մուտրակի տարբեր ծայրերում** ապրող մեր հայրենակիցներին, նաև հայ մշակույթով ու արվեստով հետաքրքրվող օտարազգիներին:

գ) Նույն առաքելությունն իրականացնում են **սփյուռքահայ մշակութային կայքերը**, որոնք օտար միջավայրում տարբեր լեզուներով հայ մշակույթի, արվեստի անցյալն ու ներկան ներկայացնելու հստակ նպատակադրում և դերակատարություն ունեն:

դ) Զգալիորեն մեծացել են ազգային մշակույթի արժեհամակարգը ներկայացնող բրենդների քարոզչության հնարավորությունները, որոնց ճիշտ ուղղորդված մատուցումը նպաստում է պետության հեղինակության բարձրացմանը:

Վերոնշյալ իրողությունները ազգային գլոբալացման համալտեքստում հուշում են կարևոր մի գաղափար. թերևս կարելի է ստեղ-

⁴ Ռ. Համբարյան, Սերիայի կոճակը սեղմելիս..., «Ազգ-Մշակույթ», 11. 08. 2008, թիվ 21:

⁵ «Azg.am» էլեկտրոնային կայքը սկզբնական շրջանում ընթերցողներին ներկայանում էր վեց լեզվով՝ հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, թուրքերեն, արաբերեն, պարսկերեն:

ծել հետազոտական մի կենտրոն, որի անդամները կզբաղվեն Հայաստանում ու Միջուկում գործող տպագիր և առցանց պարբերականներում առաջադրված գաղափարների հավաքմամբ և «Ազգային գաղափարների համահայկական բանկ» ստեղծելու նպատակային գործունեությամբ:

Գլոբալացման համատեքստում հայ արվեստի ներսում գործող այս վեկտորները, կարծում ենք, դեռ կշարունակեն ընթանալ կողք կողքի՝ իրենց վրա կրելով տեղեկատվական դարաշրջանին բնորոշ նոր մարտահրավերների ազդեցությունը:

2. Փոխակերպումներ հայ արվեստ-լսարան փոխառնչություններում

Հայ իրականության մեջ մինչհամացանցային շրջանին նախորդել են խորհրդային տարիները և 1990-ական թվականները: Խորհրդային տարիներին գերիշխողը արվեստի գաղափարականացված տեսակն էր՝ կրավորական լսարանի առկայությամբ: 90-ականներին՝ Հայաստանի անկախացումից հետո, ապագաղափարականացումն ընթացավ երկու հիմնական ուղղությամբ՝ անցյալի արժեքների վերաարժևորում և հայ արվեստում մտքի ու հոգու ազատության ստեղծագործական կերպավորում: Այն շարունակվեց նաև 21-րդ դարասկզբին, բայց արդեն համացանցի տիրույթում: Մշակութային կայքերը արվեստ-լսարան փոխառնչություններում ի հայտ բերին նոր փոխակերպումներ: Հետազոտողներն առավել հաճախ մատնանշում են հեղինակ-ընթերցող ակտիվ շփումներն ու ընթերցողների մեկնաբանությունները կայքերում, հիպերտեքստային մոտեցման առանձնահատկությունները, լսարանի հատվածայնությունը, կոնվերգենտ մեդիան⁶ և այլն: Սրանք, ինչ խոսք, բնորոշ են նաև հայաստանյան կայքերին: Այժմ՝ ավելի կոնկրետ:

Կցանկանայինք անդրադառնալ ուշագրավ մի իրողության: 20-րդ դարի 60-80-ական թվականներին Երևանում գործող որոշ սրճարաններում հավաքվում էր հայ մտավորականության ընտրանին: Զրույցներն ընթանում էին արվեստի բարձր արժեքների շուրջ, իսկ երկխոսություններում ձևավորվում էր հայ մտավորականության նոր տեսակը:

Մեր օրերում այս երկխոսությունները տեղափոխվել են վիրտուալ հարթություն: Արվեստագետին ու լսարանին միավորելու հետաքրքիր հարթակներ են դարձել «Ազգ-Մշակույթ», «Մագադաթ», «Գրանիշ» կայքերը, «Բուն.TV» առցանց հեռուստաընկերությունը և այլն: Սրանք էապես ընդլայնել են երկխոսության տարատեսակները: «Սրճարանային երկխոսություններում» զրույցները հիմնականում բարձր արվեստի շուրջ էին: Մերօրյա կայքերի թեմատիկան, նյութի ընդգրկման ու մա-

⁶ Ст' у Пастухов А. Г. О границах медиа: новые медиа и новая медийная культура // Ученые записки Орловского государственного университета, № 1(64), 2015, էջ 182-188:

տուցման ձևերը անհամեմատ լայն են, որոշ դեպքերում՝ մակերեսային ու պարզունակ, քննարկումներն ընթանում են ինտերակտիվ հաղորդակցությամբ, տարաբնույթ «comment»-ներով և այլն: Այս համատեքստում առանձնանում է մասնավորապես «Բուն TV» առցանց հեռուստաընկերությունը, որն իր կրթական-մշակութաբանական լայն ընդգրկումով (հումանիտար գիտություններից մինչև բնագիտական ուղղություններ) թարմ խոսք է հայաստանյան երկխոսային մշակույթի մեջ⁷:

Տեսաբանների մատնանշած ընթերցողական լսարանի հատվածայնության դրսևորումներ են այն կայքերը, որոնց ինչ-որ առումով կարելի է համարել տպագիր մասնագիտացված պարբերականների փոխարինողներ առցանց հարթակում: Համացանցում նմանատիպ մասնագիտական հարթակներ են Հայաստանի թանգարանների, պատկերասրահների, ինչպես նաև Ա. Սպենդիարյանի անվան օպերայի և ֆալետի ազգային թատրոնի, Գ. Մունդուկյանի անվան, Երևանի կամերային թատրոնների և այլ կայքեր: Մրանք լավագույն հնարավորություններ են առնչվելու մշակույթի ու արվեստի գանձերին, որոնցից շատերը կոնվերգենտ մեդիայի միջոցով ներկայանում են ոչ միայն վերբալ(բառային), այլև տեսողական և տեսալսողական տարբերակներով: Թանգարանային կայքերը, օրինակ, հնարավորություն են տալիս վիրտուալ այցելությունների միջոցով ծանոթանալու ցուցանմուշներին: Իհարկե, վերջիններիս քանակը սահմանափակ է, քանի որ հիմնականում հետաքրքրություն առաջացնելու նպատակ են հետապնդում⁸: Բայց երկվայթն արդեն իսկ նորարարական է և խոսում է արվեստի մատուցման նոր հնարավորությունների ու փոխակերպումների մասին: Եվ այս հնարավորությունները, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց, օրեցօր ավելի են ընդլայնվում:

Նոր փոխակերպումների արդյունքում ձևավորվում է արդյոք հայ արվեստագետի, մտավորականի նոր տեսակը: Անշուշտ: 20-րդ դարավերջին ստեղծագործած և մեր օրերում համացանցի անմիջական ներգործությամբ ապրող արվեստագետների երկու սերունդների միջև տարբերություններն ակնհայտ են թե՛ բովանդակային, այսինքն՝ հոգեմտավոր արժեքների ընկալման ու վերարտադրության և թե՛ տեխնոլոգիական նոր գործիքների կիրառման առումով: Մասնավորապես՝

1. Նախորդ սերնդի ստեղծագործական ինքնասևեռումը արվեստի մակարդակում ստեղծում էր մի հարթակ, որտեղ առաջնայինը **մենա-**

⁷ Տե՛ս <https://boon.am/>

⁸ Վիրտուալ հաճախորդն իրեն զգում է թանգարանի ներսում, «քայլում է այնտեղ», տեղեկություններ ստանում ցուցանմուշների մասին: Տեղեկատվությունը, ինչ խոսք, սահմանափակ է, որն էլ կարող է մղել նրան հետագայում անձամբ այցելելու թանգարան: Տե՛ս, օրինակ, Ա. Սպենդիարյանի տուն-թանգարանի կայքի «Վիրտուալ շրջայց» բաժինը, http://www.spendiaryanmuseum.am/htmls_arm/virtual_tour.html

խոսությունն էր լսարանի առաջ: Ավելացնենք՝ կրավորական և մեծաթիվ լսարանի առաջ:

Նոր սերնդի արվեստագետի ինքնասևեռումը վերածվում է **համասևեռումի**, քանի որ համացանցով ակտիվացած հիպերտեքստային հարացույցը լսարանին շատ դեպքերում ներգրավում է նույնիսկ ստեղծագործական ակտի մեջ, և այդ կրավորական լսարանը անհատականացվում է ու դառնում սակավաթիվ, հատվածային:

2. Նախորդ սերնդի արվեստագետների համար ստեղծագործության գնահատման չափանիշը **բարձր արվեստն** էր, և հոգեմտավոր ընկալման ազդակները հիմնականում միտվում էին դեպի այդ նշանակետը:

Նոր սերնդին մատուցվող բարձր արվեստի գործերը համացանցային հարթակում հաճախ միախառնվում են զանգվածային արվեստի ստեղծագործությունների հետ, ինչի հետևանքով անկում է ապրում ոչ միայն արվեստագետի, այլև լսարանի **գեղարվեստական ճաշակը**:

3. Համացանցի գոյությունը 21-րդ դարակազմին, մշակութային այլ իրողությունների հետ մեկտեղ, ընդլայնեց նաև արվեստի գործառության շրջանակները: Համացանցից դուրս և ներս տեղի ունեցող գործընթացները, պայմանավորված մեդիայի ակտիվացող դերով, առաջ բերին թվային աշխարհում երևույթների ընկալման գեղագիտական նոր ձև՝ **մեդիաարվեստը**:

3. Մեդիաարվեստ. նոր խնդիրներ

Տեսաբանների բնորոշմամբ՝ նոր մեդիաարվեստը եկել է համալրելու արվեստի տեսակների շարքը: Այս ոլորտում ստեղծագործողները կիրառում են նոր մեդիատեխնոլոգիաներ, մասնավորապես՝ թվային արվեստ, համակարգչային գրաֆիկա, վիրտուալ, համացանցային, ինտերակտիվ արվեստներ, համակարգչային ռոբոտատեխնիկա, 3D տպագրություն և այլն⁹: Թվարկումն արդեն վկայում է այն բազմաժանրության մասին, որ իր ներսում ունի մեդիաարվեստը:

Լինելով նոր ուղղություն՝ մեդիաարվեստը կայացման փուլում է և ինքնաներկայացման, սեփական դիմագիծը հստակեցնելու առումով դեռևս ճանապարհ ունի անցնելու:

Այս համատեքստում կարող ենք խոսել հայկական մեդիաարվեստի և նրա չափորոշիչների մասին: Հարցին պատասխանելու համար թերևս հետաքրքիր է մեջբերել մեդիամշակույթի հայ տեսաբան Հ. Բայադյանի տեսակետը հայաստանյան մեդիադաշտում ընթացող մշակութային տեղաշարժերի մասին. «Թվում է, թե այսօր Հայաստանում տեղեկատվամիջոցները, ավանդական թե նոր, մտել են մի նոր փուլ՝ ձեռք բերելով այնպիսի սոցիալական ու մշակութային նշանակություն,

⁹ Տե՛ս <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

որ նախկինում երբեք չեն ունեցել: Միևնույն ժամանակ պետք է ընդգծել, որ մեդիայի այս նոր իրադրությունն առայժմ հեղինակույթ է, իսկ զարգացման հեռանկարը՝ անորոշ»¹⁰: Հոդվածը գրվել է 2004 թվականին: Անցած 15 տարիներին փոփոխություններ իհարկե եղել են մեդիամշակույթի և մասնավորապես մեդիաարվեստի բնագավառում: Հետաքրքիր է, որ 2014 թվականին Հայաստանի կառավարության որոշմամբ «Մեդիաարվեստ» առարկան ներառվել է ՀՀ բարձրագույն մասնագիտական կրթության մասնագիտությունների և որակավորումների ցանկում¹¹: Այլ խոսքով՝ հետաքրքրությունը մեդիաարվեստի հանդեպ մտել է նաև բուհական կրթության ոլորտ:

Այնուհանդերձ, հայկական մեդիաարվեստին նվիրված ուսումնասիրությունները շատ քիչ են: Մեր որոնումները հիմնականում արդյունք չտվին, եթե չհաշվենք տեղեկատվական բնույթի մի քանի հրապարակումներ համացանցում: Այնինչ վերջին 20 տարում հայ իրականության մեջ այս ուղղությամբ ստեղծված արվեստի գործերը, կարծում ենք, արժանի են ավելի մեծ ուշադրության և մասնագիտական համարժեք գնահատականի:

Ամփոփենք:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման համատեքստում հայ արվեստում տեղի ունեցող փոխակերպումները համահունչ են մշակույթի գլոբալացման ներկա գործընթացներին: Այս առումով, իբրև կարևոր իրողություն, հարկ է առանձնացնել ազգային արվեստի գլոբալացման միտումը, որը հնարավորություններ է ընձեռում համացանցի միջոցով առավել ներկայանալի դառնալու աշխարհի տարբեր անկյուններում:

Փոխակերպման հաջորդ կարևոր միտումը հայ արվեստ-լսարան փոխառնչություններում մշակութային երկխոսության ընդլայնումն է ոչ միայն բառային, այլև տեսողական և տեսալսողական հարթակներում: Հին և նոր սերնդի արվեստագետների գործունեության համեմատական քննությունը բացահայտում է տեխնոլոգիական առումով ձեռքբերումներ, իսկ բովանդակային-արժեհամակարգային հարթության մեջ՝ նաև կորուստներ:

Մրանց հետ մեկտեղ՝ մեդիաոլորտում ի հայտ եկած արվեստի նոր տեսակը՝ մեդիաարվեստը, իր ուղղություններով և բազմաժանրությամբ շարունակում է ինքնակայացման ուղին, ինչը պարտավորեցնում է հայ արվեստի տեսաբաններին լուրջ և խորքային հետազոտություններով ճշտել վերջինիս տեղը հայ արվեստի մերօրյա զարգացումների համապատկերում:

¹⁰ **Հր. Բայադյան**, Մեդիա և մշակույթ, <https://hetq.am/hy/article/809912ma8ti> 2004

¹¹ «Ցանկ Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն մասնագիտական կրթության մասնագիտությունների և որակավորումների, Հավելված ՀՀ կառավարության 2014 թվականի հոկտեմբերի 23-ի № 1191-Ն որոշման», http://www.dipacademy.am/u_files/file/

Բանալի բառեր – համացանց, մշակութային կայքեր, փոխակերպում, ազգային արվեստի գլոբալացում, մշակութային երկխոսություններ, մեդիաարվեստ

ДАВИД ПЕТРОСЯН – Армянское искусство на культурных сайтах Армении: тенденции трансформаций. – В статье рассматриваются трансформации, происходящие в современном искусстве под влиянием информационных технологий. Они протекают в то время, когда в национальном искусстве явственны тенденции глобализации.

В трансформациях армянского искусства выделены диалоги на темы его развития, очень заметные в интернете. Также приводится сравнительный анализ творчества армянских художников предыдущего и нынешнего поколений. В контексте трансформаций выделяется медиаискусство, которое пока нуждается в изучении.

Ключевые слова: армянское искусство, культурные сайты, трансформация, глобализация национального искусства, культурные диалоги, медиаискусство

DAVID PETROSYAN – Armenian Art in Armenian Cultural Websites: Transformation Trends. – This article discusses modern transformations in various fields of Armenian art as a result of the development of information technology. They are accompanied by globalization processes in which the trends of globalization of national art are of particular importance.

The modern transformations of Armenian art have highlighted cultural dialogues that have become more active on the Internet, and have provided a comparative analysis of the work of artists of the older and younger generations. In the context of transformations, a remarkable reality is the new type of art that has emerged in the media, media art, which still needs to be thoroughly studied by Armenian researchers.

Key words – Armenian art, cultural websites, transformation, globalization of national art, cultural dialogues, media art

Ներկայացվել է՝ 18.11.2019

Գրախոսվել է՝ 14.01.2020

Ընդունվել է տպագրության՝ 25.05.2020